

Antoni Mironowicz

Prawosławne parafie Pińska w XVI wieku

Przegląd Wschodnioeuropejski 5/2, 11-27

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANTONI MIRONOWICZ
Uniwersytet w Białymstoku

PRAWOSŁAWNE PARAFIE PIŃSKA W XVI WIEKU

The Orthodox Parishes in Pinsk in XVI Century

KEYWORDS: Orthodox Parishes, Pinsk

ABSTRACT: The main centre of the diocese of Turov and Pinsk in the XVI century was Pinsk. In the XVI century Pinsk became the local economic-politic metropolis. The greatest services to the development of the Church life were rendered by the rulers of the principalities: Ann Svidrigellova Horodecka, Semen, Maria, and Vasyl Olekovich, Ivan, Fiodor, and Helen Yaroslavovich, Semen and George Holshansky, and Vasyl Fedorovich Ostrogsky and Constantine Ivanovich Ostrogsky. Thanks to their foundations and bequests more than 16 orthodox parishes and a few monasteries were founded. They were also the patrons of many iconographers, cantors, copyists and others artists.

Głównym centrum eparchii turowsko-pińskiej i ośrodkiem polityczno-gospodarczym na Polesiu w XVI w. był Pińsk. Na podstawie przywileju Zygmunta Starego z 1519 r. gród nad Prypecią, po śmierci księcia Fiodora Iwanowicza Jarosławowicza, przeszedł w ręce królowej Bony. Król ofiarował jej Pińsk, Kleck, Horodek, Rohaczew i Wiado. Przekazanie tych ziem nastąpiło po śmierci księcia Fiodora Jarosławowicza, a królowa Bona objęła te miasta takimi samymi prawami, jakie posiadał poprzedni właściciel (*Описание III*, 1904, 10; Грушевский 1903, 31–32; Лысенко 2007, 64). Księstwo pińskie funkcjonowało do 1521 r. Po śmierci księcia (1521 r.), zanim władzę nad Pińskiem objęła Bona, czasowo księstwem zarządzał marszałek hospodarski, starosta brzeski, kowieński i lidzki Jerzy Iwanowicz Płnicz.

W 1523 r. Zygmunt Stary księstwo pińskie oficjalnie przekazał królowej Bonie. „Król Zygmunt z miłości i osobliwego umysłu swego, Bonie żonie swej najmilszej, zamek i miasto pińskie z dworami i włościami do niej przynależącymi po śmierci żony księcia Fiodora, zeszedłego Iwana Jarosławowicza syna, prawem spadkowym spadłych i z zamkiem kleckim, Horodkiem i Rohaczewem i z ich miasteczkami i włościami królowej Bonie dał i w posesję podał” (*Lietuvos Metrika* 1998, 113–114; Грушевский 1903, 33). Królowa Bona tytułowała się jako „Pinensis domina”, pińska dziedziczka, i odwoływała się do praw dziedzicznych kniazia Fiodora. W rzeczywistości porównanie jej praw do praw dziedzicznych

Narymuntowiczów czy Jarosławowiczów nie było uzasadnione, albowiem Bona zarządzała dobrami królewskimi, a nie prywatnymi. Wcześniej król nie ingerował w sprawy wewnętrzne księstwa pińskiego, uznając tę ziemię za domenę prywatną. Bona, w nowych warunkach prawno-własnościowych, traktowała księstwo pińskie jako starostwo. Królowa zarządzała tymi dobrami poprzez starostów, z tą wszakże różnicą, że starostowie Bony mieli władzę starostów monarchini (chodziło o jej dobra prywatne) w odróżnieniu od statusu tradycyjnych starostów królewskich.

W ten sposób księstwo, już jako starostwo pińskie, weszło w skład województwa brzeskiego. Starostwo pińskie, które w ramach województwa brzeskiego przekształciło się w powiat piński, składało się z trzech miast: Pińska, Motola i Nobela oraz 105 wsi. Dzieliło się na osiem wójtostw: czernczyckie, kupiatyckie, kuźliczyńskie, chojnowskie, wiadskie, chrystobołotskie, parszewiczskie i zareckie. Pięć wójtostw z 43 wsiami znajdowało się w Zagorodziu, a trzy z 60 wsiami w Zareczu. Funkcjonowały jeszcze trzy osobne włości – pińska, wiadska i zareczna. Na terenie tychże włości znajdowały się cztery folwarki: sielecki, drużyłowicki, stawcki i stytyczewski (Лозицкий 1994, 18–19; Mironowicz 2011, 187–188). Pińsk był ważnym handlowo-rzemieślniczym centrum. Na jego terenie znajdowało się 680 osobnych posesji. Uwzględniając mieszkańców miasta i ludność folwarczną, przypuszczano, że wszystkich mieszkańców miasta można szacować na 8 tysięcy (Zinowij Kopyskij). Liczbę tę ostatnio zweryfikował Andriej Łozickij, który uważa, że w Pińsku mieszkało około 5100 ludności (Лозицкий, 20–21).

Pierwszym starostą pińskim był Iwan Michałowicz Chorewicz, który tytułował się dzierżawcą pińskim, starostą pińskim, kleckim, horodeckim i rohaczowskim. Iwan Chorewicz pełnił swoją godność w latach 1524–1543. Starosta sam posiadał prywatne włości na terenie miasta Pińska i w okolicy oraz miał dzierżawę sielecką. Po jego śmierci starostą pińskim został w 1544 r. Piotr Kirdiejewicz Mylski (1544–1551), a po nim Stanisław Falczewski (1552–1556). Ten ostatni był starostą i dzierżawcą zamku w Pińsku, Klecku, Horodku i dzierżawił dwór Sielce (*Lietuvos Metrika*, kn. 1, 1998, 80; Грушевский 1903, 36). Starostowie mieli władzę administracyjną i zajmowali się sprawami gospodarczymi. W ważniejszych sprawach, dotyczących wymienionych starostw, królowa wysyłała własną instrukcję lub komisarza, podejmowała decyzje samodzielnie, kierując się jedynie zdaniem starosty. Bona zachowała wszystkie zapisy na rzecz duchowieństwa, Cerkwi, szlachty i osób prywatnych. Królowa potwierdziła przywileje na rzecz Cerkwi, bojarów pińskich w osobnych dokumentach, wydanych w latach 1523–1524 (LVIA, F. 597, op. 2, nr 84, k. 3–6v; Wolff 1886, 112). Bona 18 sierpnia 1533 r. potwierdziła dokument księcia Fiodora Iwanowicza z 1506 r.

nadający ludności żydowskiej w Pińsku szkołę i kopiska (AP w Krakowie, Teki Rzymskie, teka II/8, 31–34; *Pinsk* 1973).

W dwóch znanych wypadkach królowa ograniczyła dochody biskupa turowskiego i wykazała wątpliwości w sprawie dochodów cerkwi św. Dymitra w Pińsku. W takich przypadkach Bona zwracała się do starostów z prośbą o wyjaśnienie, czy duchowni posiadali do swych dochodów należne prawa. Dążeniem królowej było zachowanie w całości swojej włości. Wielokrotnie występowała w obronie ludności księstwa pińskiego w utrzymaniu ich stanu posiadania (AP w Krakowie, Teki Rzymskie, teka III/49, 191–192; teka X/57, 337–338). Bona szczególnie dbała o swoje ekonomiczne interesy i stan materialny duchowieństwa. Znamienne, że królowa nie wykazywała wyjątkowej sympatii do duchowieństwa łacińskiego, traktując wszystkie wyznania jednakowo. Bona potwierdziła prawa majątkowe duchowieństwa prawosławnego. Królowa broniła biskupów turowsko-pińskich przed ingerencją książąt Ostrogskich, Dubrowieckich i innych możnych w sprawy wewnętrzne eparchii. Między innymi uczestniczyła w rozstrzygnięciu sporu o dziesięcinę między duchowieństwem cerkwi stawieckiej a biskupem Warłaamem (Грушевский 1903, 38–40). Zaslugą Bony jest też nadanie uposażenia ziemskiego klasztorowi franciszkanów i sprowadzenie do Pińska dominikanów (Миловидов 1894, nr. 4, 22–23; Makarczyk 2012, 59).

W tym czasie Pińsk odgrywał ważną rolę w życiu politycznym. Przypomnę, że w Pińsku została przyjęta i przeprowadzona ustawa o pomiarze włócznej. Inicjatorem tej ustawy była królowa Bona, która poleciła przeprowadzić ją w starostwie pińskim w latach 40. i 50. XVI w. Wyjazd królowej Bony wiosną 1556 r. w istotny sposób wpłynął na sytuację prawną Pińska i Horodka. Oba ośrodki straciły swoją uprzywilejowaną pozycję i stały się częścią dóbr królewskich. Nic też dziwnego, że szlachta powiatu pińskiego, która nie miała pełni praw za księcia Fiodora Iwanowicza i Heleny oraz królowej Bony, prosiła króla o jej równouprawnienie z pozostałym stanem w Rzeczypospolitej. Dopiero Zygmunt August 20 stycznia 1566 r. na sejmie w Wilnie zrównał szlachtę pińską z prawami szlachty litewskiej (Грушевский 1901, 112–114).

W połowie XVI w. głównym ośrodkiem religijnym na terenie diecezji turowsko-pińskiej był Pińsk. W samym Pińsku znajdowało się 16 świątyń prawosławnych. Nie wszystkie jednakowo szczerze były uposażone w ziemię. Na podstawie akt gospodarczych nie sposób obliczyć uposażenia owych cerkwi ani też potwierdzić ich funkcjonowania. Większość znanych nam świątyń posiadała swoje nadziały ziemskie we wsiach w pobliżu Pińska. Pińskie cerkwie miały swe ziemskie uposażenia we wsiach: Wyszewicze, Kupiatycze, Lubel, Kosicze, Honezary, Posinicze, Domaszice, Parszewicze, Lachowicze, Półtaranowicze (Грушевский 1903, 106; Mironowicz 2011, 222–223). Chłopi, znajdujący się na tych ziemiach, nazywani byli „cerkiewnymi”, „władcyckimi”, „monasterskimi”. Podlegali ekonomicznie i jurysdykcyjnie duchowieństwu.

Ziemie cerkiewne stykały się najczęściej z gruntami mieszczan biskupich i monasterskich. Mieszczanie osadzeni na włókach miejskich należących do biskupa stanowili osobną wobec pozostałych mieszkańców Pińska grupę. Mieszczanie ci podlegali jurysdykcji biskupa lub przełożonego monasteru, np. św. Barbary w Pińsku. Ta kategoria mieszczan nie ponosiła ogólnomiejskich powinności i korzystała z niektórych ulg podatkowych. Z tego powodu mieszczanie cerkiewni popadali w konflikt z pozostałymi mieszczanami Pińska. Wśród tak zwanych mieszczan biskupich dużo było kupców, często pochodzenia żydowskiego (Грушевский 1903, 106–107).

***

W XVI w. Pińsk był znaczącym miastem w Wielkim Księstwie Litewskim. Na podstawie pomiaru włócznej można wnioskować, że miasto liczyło od 3 do 4 tysięcy mieszkańców. Pińsk dzielił się na cztery części: zamek, który był siedzibą księcia i starosty; miasto z rynkiem, zamieszkałe przez bogatych rzemieślników i kupców, drobną szlachtę, duchowieństwo i bogatszych mieszczan; miasto z wyspą, zamieszkałe przez pozostałych rzemieślników różnej profesji; część zamiejską, gdzie znajdowały się ziemskie nadziały mieszczan. Gród nad Piną liczył 29 ulic (Лозицкий 1994, 9–12). Większość z nich swą nazwę wywodziła od wezwań znajdujących się przy nich świątyń, głównie cerkwi (Spaska, Dymitriewska, Mikołajewska, Troicka). Pozostałe nazwy ulic pochodzą albo od położenia geograficznego (Wileńska, Brzeska), albo od zamieszkałej w Pińsku grupy etnicznej lub zawodowej (Żydowska, Kowalska). Na terenie Pińska w połowie XVI w. znajdowało się 16 parafii prawosławnych i dwa monaster. Żeński monaster św. Barbary zlokalizowany był w centrum Pińska, a męski monaster Ileszczyński – na jego obrzeżach (*Ревизия пуц* 1867, 237; Грушевский 1903, 125; Миловидов 1898).

Na terenie miasta znajdowały się cerkwie: Narodzenia NMP, św. Atanazego, św. Barbary, Zmartwychwstania Pańskiego, św. Dymitra, św. Eliasza, św. Michała, św. Mikołaja, św. Onufrego, św. Szymona, Przemienienia Pańskiego, św. Stefana, Zesłania św. Ducha, św. Trójcy, św. Teodora i św. Jerzego. Książęca cerkiew św. Teodora znajdowała się na terenie zamku pińskiego i cieszyła się szczególną opieką księcia Fiodora Jarosławowicza. Centrum miasta stanowił rynek, na którym znajdowały się sklepy żydowskie, sześć komór starosty, dwór biskupi i cerkwie: św. Michała, św. Mikołaja i św. Trójcy.

Pierwotnie cerkwią katedralną w Pińsku była kamienna świątynia św. D y m i t r a , znajdująca się na zamku przy ulicy Kolotynowicz. 26 maja 1502 r. książę piński Fiodor Iwanowicz polecił ufundować cerkiew poświęconą męczennikowi św. Dymitrowi, z czterema kaplicami i ołtarzami, pod wezwaniem: Objawienia Pańskiego, Wjazdu Chrystusa do Jerozolimy, Wniebowstąpienia Pańskiego

i św. św. Atanazego i Cyryla – arcybiskupów aleksandryjskich (Лозицкий 1994, 14). Następnie fundator wyliczył posługi, które mieli pełnić kapłani. W akcie fundacyjnym stwierdzono, że „ustanowiliśmy w tej cerkwi św. Dymitra trzech popów, a czwartego diakona” (*Ревизия пуц* 1867, 321). Kapłani i diakon winni otrzymywać każdy po trzy grosze z poboru miejskiego oraz wszyscy 80 groszy, które mieli wypłacić mieszkańcy wsi Hutowo. Ponadto każdy otrzymał nadanie ziemi:

jednemu popu nasze dworzyszczce we wsi naszej Honczary zwane Tarasowskie, a dwóm popom po dworzyszczu w Parszewiczach zwane Kunowszczyny i Zankowskie, a diakon dworzyszczce we wsi naszej Wyszewicze zwane Siwkowskie. A też przydaliśmy tej cerkwi Bożej wyżej wymienionej, tym popom i diakonowi po dworze w mieście naszym Pińsku (*Ревизия пуц* 1867, 322).

Włości te oraz ludność nadaną razem z nimi zwolniono ze wszelkich powinności na rzecz miasta i księcia. Duchowni mieli otrzymywać po dwie kopy groszy z miejskiego poboru oraz zapisaną ziemię, która miała stanowić uposażenie konkretnych kaplic. „Dla Bogojawlenija ziemie w Honczarach zwaną Tarasowskie, dla wchodu w Jeruzalem ziemie Niesietylowską w Honczarach, Wozniesieniju w Mutkowiczach zwana Mininską, a Świętym Afanasowi i Cyrylowi ziemie w Kupiatyczach Partyczyńską” (*Ревизия пуц* 1867, 323). Do tego dodano każdemu duchownemu po dworzyszczu w Pińsku, zwolnionym ze wszelkich powinności. Kler cerkwi św. Dymitra miał też otrzymywać corocznie po 70 groszy z włości książęcej na „prosforę”, a na „ponomarię” (sługę cerkiewnego) pół kopy groszy z młyna leszczyńskiego. Ponadto obsługujący kaplice dodatkowo dostawali po dwie kopy groszy na „prosforę”. Wino na eucharystię, świece zwykłe i panichidalne miały być wydawane z zapasów książęcych (*Ревизия пуц* 1867, 322). W dokumencie tym określone zostały powinności duchowe kapłanów. Duchowni mieli rano i wieczorem modlić się za dusze przodków księcia i jego żony. Liturgie odprawiano we wszystkie soboty, niedziele i święta. Sobotnie i niedzielne nabożeństwa w katedrze biskupiej sprawowali swiaszczennicy na zmianę.

W połowie XVI w. duchowny cerkwi św. Dymitra – Michał posiadał plac koło cerkwi, na ulicy Kolotyńowicz, wolny od czynszu, o powierzchni trzech prętów. Drugi duchowny, Bogdan Szulyczycz, miał dwuipółmorgowy plac na ulicy Spaskiej, oczynszowany. Trzeci duchowny, protopop Jermoła Olizarowicz, posiadał wolny od czynszu dwór na ulicy Wielgy o powierzchni trzech prętów. Duchowny ten miał jedną włókę, 13 morgów i 10 prętów ziemi oraz należny z niej czynsz we wsi Pniuchy. Do cerkwi należała też położona w pobliżu wsi wyspa Pniuska (Митрополит Макарий, кн. V, 1996, 123; Mironowicz 2011, 225). Ponadto w uroczysku Przetok miał 5,14 morga ziemi, na Zdzitowszczyźnie

2,11 morga oraz liczne ziemie przy wsi Wyszewicze, Parszewicze (65,9 morga), Tyszkowicze i przy dworze Janowicze. Czwarty duchowny tejże cerkwi, Jaczko Terechanowicz, miał oczynszowany trzyprętowy plac przy ulicy Wielgy i nieoczynszowany czteroprętowy przy ulicy Zidowskiej. Piąty duchowny, Bogdan Chwiedorowicz, miał oczynszowany plac dwumorgowy przy tejże samej ulicy. Ten sam duchowny na ulicy Zidowskiej posiadał plac wolny od podatków – cztery pręty. Jego diakon, Konstanty Karpowicz, nabył tamże plac o powierzchni pięciu prętów. Diakon Konstanty Karpowicz i duchowni Bogdan Szulyczycz oraz Jaczko Terechanowicz posiadali dwa wspólne ogrody miejskie. Księża ci mieli 20 morgów ziemi przy dworze Szelieczkiego oraz inne dobra własne poza Pińskiem (*Писцовая книга* 1884, 8, 12, 18, 22, 23, 34, 38, 117, 118, 361, 363–364).

We wsi Wyszewicze znajdował się dwór należący do cerkwi św. Dymitra w Pińsku, zapisany przez księcia Fiodora Iwanowicza i jego żonę Helenę 14 września 1514 r. Dokument został wystawiony na ówczesnego księdza Wasyla Demianowicza (*Грушевский* 1901, 21; *Писцовая книга* 1884, 4, 5, 7). Podobnie we wsi Trogoszyczy znajdowały się ziemie należące do cerkwi św. Dymitra, ofiarowane przez księcia Fiodora Jarosławowicza (*Ревизия пицц* 1867, 273). Ze wsi Hutowo poddani płacili na rzecz tejże cerkwi 80 gr (*Ревизия пицц* 1867, 87, 253, 316, 322). Cerkwi św. Dymitra zapisano ziemie we wsi Pniuchy. W 1562 r. w cerkwi tej służył syn Jaczki Terechanowicza – Semen, który wraz z duchownym cerkwi św. Szymona – Florą, został znieważony i pobity przez Cyryla Lemiesza na folwarku cerkiewnym we wsi Krywczyce (Krywce) (*Грушевский* 1901, 135; *Słownik*, t. XV, cz. II, 1902, 178). W 1587 r. proboszczem cerkwi był Sergiusz Fedorowicz, który uczestniczył w podziale gruntów cerkiewnych (LVIA, F. 597, op. 2, nr 97, 19). Ponadto duchowni cerkwi św. Dymitra posiadali w Pińsku: „Jarmoła Olizarowicz zamkowych sianożęci 2 włóki, 4 morgi i 19 prętów. I około 1 włóka, 10 morgów i 20,5 prętów; Jaczko Terechanowicz, swiaszczennik zamkowy, suma 2 włóki 12 morgów; Bogdan Szulyczycz, swiaszczennik zamkowy, suma 2 włóki, 22 morgów, 20,5 prętów; Konstanty Karpowicz, diakon zamkowy, suma 1 włóka i 3 pręty”. W sumie „swiaszczennicy władczyni suma 1 włóka, 1 morg, 12,5 prętów” (LVIA, F. 597, op. 2, nr 89, 1–4).

Cerkiew św. Dymitra spaliła się w 1555 r. Duchowni tejże cerkwi prosili króla o potwierdzenie przywilejów im nadanych, albowiem ich kopie spaliły się wraz ze świątynią (*АЮЗР*, ч. 1, т. I, 1859, 139; Mironowicz 2011, 226). Akty fundacyjne potwierdził biskup piński, który takie prawo posiadał na mocy przywileju Aleksandra Jagiellończyka. Cerkiew ta została odbudowana, a Stefan Batory osobnym zapisem z 1585 r. obdarzył proboszcza Fiodora Michajłowicza wyspą zwaną Pusków. Fiodor Michajłowicz pełnił wówczas godność protopopa pińskiego (*АЮЗР*, ч. 1, т. I, 1859, 258).

Liczne fundacje posiadała cerkiew soborna Narodzenia NMP w Pińsku, nazywana też świątynią biskupią. 9 kwietnia 1513 r. książę Fiodor Iwanowicz Jarosławowicz i jego żona Helena zapisali cerkwi sobornej trzy i pół dworzyszcza w Niańkowiczach ze wszystkimi ludźmi, ziemiami, sianożęciami i przynależnościami (*Onucanue* IV, 1903, 3–4; Грушевский 1901, 20–21; Tępiłowa 2006, 16). Zapisano także jeziora i puszcze z drzewem bartnym oraz daninę miodową i pieniężną ze wszelkimi powinnościami i pożytkami na rzecz cerkwi Narodzenia NMP, nadaną na wieczne czasy przez księcia Witolda. Na tę cerkiew, co dziesiątą niedzielę, książę Kazimierz Jagiellończyk nadał prawo pobierania cła (myta) turowskiego. Ponadto nadana została ze wszystkich młynów turowskich dziesiąta część mąki. Oprócz tego biskup otrzymywał po św. Piotrze (12 lipca), w ciągu dwóch tygodni, opłaty z ceł, dworu w Turowie, karczm wolnych na Zajatelu, według zapisu księcia Witolda i księcia Kazimierza (*Onucanue* IV, 1903, 30–31). 25 marca 1518 r. księżna Helena Semenowa, żona Fiodora Iwanowicza, zapisała tejże świątyni dwór kropotecki z dochodami i parobkiem.

Ja Kniahini kniazia Federowaja Jarosławowicza Iwanowicza, kniahini Olena Semenowna Olelkowicza czyniu znakomito sim moim listom, komu budiet potreba wiedati, albo szto by słyszati, odchodziaczy z toho święta zapisywaju w swoim imieniu w Pińsku na cerkow Bożuju Preczystyja Boha Materii, czasnaho jeje roždzestwa dworec nasz nowy Kropoteczyej, z ziemleju, paszniejju, z drowom bortnym i z sienożatmi, i z tym młynom, szto pod tym dworcem, i toż dała jesmi po swojej duszy, na tuju cerkow Bożuju parobka naszego na imia Ochrema Ihnatowocza, samo czetwerta a zapisuju tot dworec werchu pisany, i toho parobka Ochrema samo czetwerta na tuju cerkow Bożuju werchu pisanuju, po duszy otca mojeho kniazia Semena i matki mojej kniahini Marii i po mojej duszy, a oni majut na kozdy dzień duszy naszy pominati i rana i wieczory, i na zautryni i liturgii i na wieczerni, a tot dworec majet byti ziemia pasznaia i drewo bortnoje i sianożti i tot młyn, szto po tym dworcem i tot parobok samo czetwert, połowina hospodinu władyce a druhaja połowina tym swiaszczennikom kotoryje budut w toj cerkwi Bożej słuzyti a tot parobok majet na robotu iti, na poły hospodinu i swiaszczennikam, a zapisuju zo wsim tym szto ktomu dworcu z dawna przysłuhiwało ziemleju, paszniejju, z drowom bortnym i z sienożatmi i z młynom i toho parobka Ochrema samo Czetwerta wieczno i nieporuszno na tuju cerkow Bożuju werchu pisanuju na wieki wiecznyje po duszach naszych, a jesliby kto miel toje cerkwi Bożej toje nasze nadania znieważyti i krywditi, tot światy episkopii stolec, toj niechaj budiey klat i proklat od światych apostołow Petra i Pawła i od światych bohonosnych otiec Siemi Wselenskich Soborow i Boże jeho zabij na duszu i na tiele i da muczytsa dusza jeho w adzie i demoni na wieki wiecznyje, o szto tot rozsuditsa z duszami naszymi pered miłosierdnym Bohom na strasznom sudi i na to dała jeśmi sej mój list dla lepszoj twierdosti i piecziatemsmi swoju prywiesiła tożemu listu aprytom byli borary naszy Iwaszko Potopowicz i Matfiej i Kyrjło Hryczynowiczja Benedyk Turowicz. Pisan w Pińsku w lito Tysiacza Dwacatoho, miesieca marta, dwadcat piatoho dnia (LVIA, F. 597, op. 2, nr 84, 1; F. 597, op. 2, nr 86, 92).

Z kolei Fiodor Iwanowicz 9 kwietnia 1521 r. nadał „w sieli Ninkowiczach, dworyszcze Horoszkowie, dworyszcze Kosticz, dworyszcze Wirowicz, pół dworyszcza Sermanuskoho, i Rohojnoje z Tyryczom i z ludmi na tych dworyszczach siediaczym z danmi medowymi, i dopłatami hroszowymi, i ich służboju [...]”, (LVIA, F. 597, op. 2, nr 84, 1). Na prośbę władzy pińskiego i turowskiego, Makarego, Bona potwierdziła 5 grudnia 1555 r. biskupowi ziemie na cerkiew Narodzenia NMP w Pińsku (LVIA, F. 597, op. 2, nr 84, 2v). Wcześniej starosta piński, Stanisław Falczowski, 8 października 1554 r. potwierdził wyłączne prawa kleru cerkwi Narodzenia NMP do stawów i łowienia ryb, które to prawa były kwestionowane przez poddanych rodu królowej Bony, oraz zatwierdził wszelkie uprawnienia i dochody wynikające z zapisu księżnej Heleny Selenowej.

Ja Stanisław Falczowski, starosta piński [...] żałował się nam władca turowski i piński Otiec Jeho Miłość Makary na poddanych gospodaryny Korolewej iż na wsich ludziej siela Kołodzieży gwałtom u stawa majątku cerkownoho ryby łowiat a przez toje wielki szkody czyniat i prosił abysmo tam do jaho Nowohodworca wjechali i my tam wjechawszy tym ludziom Kołodzieżskim pred soboju staty kazalismo, a gdy było oczewidno władca Jeho Miłost podłożył przed nami przywilej kniahini Fedorowoj Iwanowicza Jarosławowicza i kniahini Oleny Semenowej Olelkowicza [...] w tym przywileju piszet iż kniahinia Olena przydała toj Nowydworzec na sobornuju Cerkow Rozdzestwa Preczystoje Boho Matiery z zemlami, z bartniami, z stawami i młynomi wsie wchody toho dworca, a przydała na cerkow po duszy radzicza i brata swojego Wasylia i swojej duszy [...]. Starosta potwierdził wyłączne prawa biskupa turowskiego do stawów, dostępu do wody i łowienia ryb jak było zapisane w przywileju księżnej Heleny Semenowej (LVIA, F. 597, op 2, nr 85, k.4–4v).

Wobec pretensji sąsiadów dobra te zostały rozgraniczone przez starostę pińskiego Stanisława Falczewskiego 20 kwietnia 1556 r.

Respektem ograniczenia folwarku Nowego Dworca którzy poddani ekonomiczni ze wsi Barszczewicz transcedo wiele gruntów, sianozęci i lasów pozabierali do tegoż folwarku należących. Kniagini kniazia Fiedorowaja Iwanowicza Jarosławowicza Olena Semenowna dla pomnożenia chwały Bożay y przyczynienia sobie zasług u Boga, Folwark Dworzec Nowy Kropoczycy nazwany z gruntami sianozęciami lasami drzewem bartnym y nie bartnym z poddanymi Ich powinnością, ze stawem młynem pod tymże dworcem znajdujących się w powiecie pińskim leżący na Cerkiew Pińską. W reskrypt zapisała prodmitus takowy zapis siej przywilej. Taz kniahyni przestrzegając całości przyrzeczonego folwarku oraz w należyty chcąc ony widzieć ograniczeniu rozkazała Iwaszku Połozowiczowi na ten czas przy sobie będącemu, aby takowy folwark granicą obwarował i kopcami oznaczył, co chętnie ze wszelką uczynił pilnością, jako się poniżej w dekrete P. Stanisława Falczewskiego, starosty, co ten powie wyrazi. Status causa w sprawie JW. IMci X. Bułhaka, biskupa pińskiego i turowskiego, opata supraskiego z JW. Panem Ogińskim

pisarzem polnym, W.X. Lit. przed sąd podkomorski i komisarski, aby arencja gruntów, Folwarku Nowodworca do biskupstwa pińskiego należącego oraz o wstępy do puszczy ekonomicznych i zabranie przez ludzi ekonomicznych gruntów lasów, i sianozęci na różnych miejscach inwertowanej. 18 august 1674 (LVIA, F. 597, op. 2, nr 86, 103–104; 94–94v).

Ten sam starosta 20 października 1554 r. uznał prawo władzyki turowsko-pińskiego do folwarku Nowy Dwór, który był nadany cerkwi Narodzenia NMP przez Wasyla Olelkowicza (LVIA, F. 597, op. 2, nr 87, 2–3v).

Cerkiew św. A t a n a z e g o, drewniana, znajdowała się na południowy wschód od zamku (Лозицкий 1994, 14). Duchowny Iwan Michałowicz posiadał na uposażeniu w Pińsku, przy ulicy Wielgy, wolnych od czynszu osiem przętów (tam mieszkał), a poza miastem, we wsi Szoszna, 14 włók ziemi, dwa morgi i 10 przętów oraz przy wsi Kupiatycze – dwór partyczyński (*Писцовая книга* 1884, 18, 84, 367; Mironowicz 2011, 230).

Drewniana cerkiew Z m a r t w y c h w s t a n i a C h r y s t u s a znajdowała się w centralnej części miasta. Duchowny Samuel Andrejewicz przy ulicy Stefańskiej miał plac o powierzchni trzech przętów oczynszowanych, a na ulicy Spaskiej plac o powierzchni sześciu przętów „od czynszu wolny”; ogrodów oczynszowanych trzy do podziału z innymi duchownymi pińskimi i dwie włóki ziemi. Ponadto posiadał jeden mógł ziemi w dobrach biskupich we wsi Wiazowiec. Drugi duchowny tejże cerkwi Bohdan Samojłowicz przy wsi Honczary miał 24 morgi i 18 przętów gruntu (*Писцовая книга* 1884, 12, 33, 37, 40, 372, 374). Na rzecz pińskiej cerkwi Zmartwychwstania Chrystusa przez księcia Fiodora z Niańkowicz zapisani byli chłopci i dwór (*Ревизия пуц* 1867, 69, 273; *АЮЗР*, ч. 1, т. I, 1867, 54). W 1561 r. duchowny „Bohdan Samojłowicz, swiaszczenik woskresieński miał 23 morgów i 25 przętów” (LVIA, F. 597, op. 2, nr 89, 1–4). Podczas pomiaru włócznej w 1566 r., duchowni cerkwi św. Zmartwychwstania Chrystusa nie skorzystali z możliwości komasacji swojego uposażenia. Dokonujący pomiaru komisarz napisał: „odmiany nie ma po temu, iż tej nie wzięli przez swe niedbalstwo i nie pilność” (*Писцовая книга* 1874, 560). Zarzuty niedbalstwa padły ze strony komisarza pod adresem duchownych z innych parafii pińskich: św. Teodora, św. Michała i św. Stefana.

Cerkiew św. M i k o ł a j a, zbudowana z kamienia, otoczona cmentarzem, znajdowała się w północno-wschodniej części starego rynku. Obok cerkwi stał dwór biskupi i dom ihumena monasteru leszczyńskiego (*Писцовая книга* 1884, 5–8). Cerkiew ta była uważana za miejsce kultu handlujących i podróżujących. Uposażenie cerkwi św. Mikołaja w Pińsku poczynił 5 czerwca 1511 r. książę Fiodor Jarosławowicz wraz z żoną Heleną, nadając jej wysepkę Chomiczów koło przystani, niedaleko wsi Kużelicze, za rzeką Piną wraz z osiadłą tam ludnością, młynem nad rzeczką Młyniszcze, sianozęciami, prawem łowienia ryb, 13 sążniami ziemi

wokół dworu Koptia, ziemiami w Czerniewiczach i na wyspie Krotów (LVIA, F. 597, op. 2, nr 83; 1–1v; F. 597, op. 2, k. 94; *Описание* IV, 1903, 7; Грышевский 1901, 13–14). Przywilej ten potwierdził Władysław IV 18 czerwca 1633 r.

A tretiju Nikolskomu a gruntu ziemi Nikolskomu pod miastom Pinskim, kraj bierestiejskoj dorohi od [...] pospolitio Michajłowskoj z Nikolskim używati mająt a boru i kustowia nie używati, popasy wsiemu miastu Pinskomu a iże jeśmo pred wsioho dali bojarynu naszomu Danilu Tryszczu sieło Połkotyczy i Dostajow i czast swoju mieży onymi sieły, połowinoju ostrowa Krotowa i imieniem s ktorom ostrowie z wieku miet swiaszczennik nikolsko pinski druhuju połowiny też i znamieniem Krotowa mająt Nikolski z Daniłom Tryszczem i z czadki jeho na połu używati bożeśmo w liście przywileju Tryszczu od nas danom, tot korolu pomieniony popu ahdeby drewo znamiennoje z pszczołami [...] na poły używati i robiti pole i wiecznie ni od koho nipuruszennie używati i wo wsiech troch kutach i nadto daliśmo usie toje wierchu mieniennoje na cerkow swiatoho Mikoły w Pinsku wiecznie nieporuszennie na wieki wiecznyne do ktoroho sieho listu naszego i pieczatki swoje przyłožiliśmo rukoju swojeju własnoju. Ja kniaź Fedor podpisał. Pisan w Pinskie w leto tysiaczu dziewiatoho na diesiat hodu indykta czetyrnadcatoho ijunia piatoho dnia (LVIA, F. 597, op. 2, nr 84, 2; *Описание* IV, 1903, 39–40).

Na nadania Fiodora i Heleny Jarosławowiczów powoływano się jeszcze 10 września 1644 r., kiedy ówczesny proboszcz cerkwi św. Mikołaja, Leoncjusz Kuryłowicz, uczestniczył w sporach majątkowych (LVIA, F. 597, op. 2, nr 92, k. 33–34v).

Helena i Fiodor Jarosławowicze 12 lutego 1518 r. nadali cerkwi św. Mikołaja dwie kopy groszy, które miały być wypłacane przez mieszkańców wsi Hutowo, a druga przez dzierżawcę Iwana Semenowicza Konczyckiego. Pińska para książęca w tym samym roku zapisała teje parafii wyspę zwaną Pniuską (koło wsi Pniuchy) z prawem osiedlania na niej ludzi (*Ревизия пущ* 1867, 316; Митрополит Макарий V, 1996, 123).

Duchowny cerkwi św. Mikołaja, Iwan Antonowicz, w połowie XVI w. posiadał plac oczynszowany przy ulicy Ploszczan o powierzchni dwóch prętów. Tamże, taki sam plac o wielkości dwóch prętów, miał drugi duchowny teje cerkwi – Chwiedzko Pankowycz. Chwiedzko Pankowycz był właścicielem wolnego od podatku trzymorgowego placu przy ulicy Naszaczki. Z kolei trzeci i czwarty duchowny, Iwan i Symeon Mojsiejewicze, mieli sześcioipółprętowe place „wolne od podatków” przy ulicy Jauldinskiej. Duchowni ci, poza miastem, mieli w różnych miejscach trzy włóki, 27 morgów i 21,5 pręta ziemi. Iwan Antonowicz posiadał wspólnie z innymi duchownymi pińskimi 18,15 pręta ogrodów i dwie włóki ziemi „gruntu dobrego” w Pińsku. Miał też 10 prętów gruntu we wsi Maciejewicze (*Писцовая книга* 1884, 9, 10, 13, 33, 37, 47, 374). W Czerniewiczach i Krotowie ziemia była zapisana cerkwi św. Mikołaja w Pińsku

(*Ревизия нуц* 1867, 71, 121, 58, 60). Ze wsi Hutowo poddani płacili na cerkiew dwie kopy groszy (*Ревизия нуц* 1867, 87, 316, 322, 253). Też cerkwi Jerzy Semenowicz zapisał dwa wiadra miodu z Drużyłowicz (*Ревизия нуц* 1867, 253). Cerkwi tej zapisano też ziemie we wsi Pniuchy. W 1561 r. „swiaszczennicy nikolscy mieli 3 włóki 28 morgów 12 prętów” (LVIA, F. 597, op. 2, nr 89, 1–4). Podczas pomiaru włócznej w 1566 r., kiedy próbowano scalić rozdrobnione grunta, duchowni cerkwi św. Mikołaja nie wykazali się starannością, ażeby dokonać korzystnej dla siebie zamiany. Dokonujący pomiaru komisarz napisał: „tym swiaszczennikom (odmiana) nie jest dana przez tę przyczynę, iż ziemi swoich zawczasu nie wywodzili i odmiany nie pilnowali” (*Писцовая книга* 1874, 560).

W 1587 r. proboszczem cerkwi był Grzegorz Andryjewicz (LVIA, F. 597, op. 2, nr 97, 19). Duchowny, który objął parafię po o. Grzegorzu – Iwan, został pozbawiony swojej godności i odłączony od Kościoła przez przebywającego w Rzeczypospolitej patriarchę konstantynopolitańskiego, Jeremiasza II. Decyzja patriarchy była spowodowana zawarciem, przez niego po raz drugi, związku małżeńskiego i sprawowaniem liturgii, pomimo wydanego 21 lipca 1589 r. przez zwierzchnika Cerkwi zakazu odprawiania nabożeństw tzw. dwużeńcom (*АЗР*, t. IV, 1853, 21–22; Гудзяк 2000, 256).

Cerkiew *Презиеніеніа Па́нскіе* go znajdowała się w centralnej części miasta, przy ulicy Spaskiej (Лозицкий 1994, 15; Mironowicz 2011, 232–233). Duchowny Iwan Zacharowicz miał plac przy cerkwi wolny od czynszu – osiem prętów (ul. Spaska). Poza miastem duchowny ten posiadał, w różnych miejscach, jedną włókę, dwa morgi i siedem i pół pręta ziemi (*Писцовая книга* 1884, 12, 22, 374, 376).

Cerkiew św. *Сымона*, drewniana, wybudowana została przed 1501 r. za środki finansowe księżniczki pińskiej Marii, ażeby uczcić pamięć jej zmarłego męża Semena Olelkowicza (zm. 1470 r.) (Лозицкий 1994, 15). Duchowny, Frol Michnowicz, miał nadanie królewskie, z którego płacił czynsz. Posiadał on dwa place przy ulicy Stepańskiej w Pińsku o powierzchni 10 prętów i czterech i pół pręta oraz przy ulicy od bramy Spaskiej „plac wolny od czynszu, gdzie mieszka o powierzchni 3 i pół pręta”. Duchowny Frol Michnowicz posiadał wspólnie z innymi duchownymi pińskimi dwie włóki ziemi „gruntu dobrego” w Pińsku. Proboszcz cerkwi św. Szymona miał pod miastem „na Cerkowiszczu 23 morgów i 25 prętów gruntu ziemi dobrej” (*Писцовая книга* 1884, 11, 14, 27, 37, 371, 372). W 1587 r. proboszcz Iwan Frołowicz sądził się z ihumenem monasteru leszczyńskiego o dwór położony na terenie miasta, ogrody pod Pińskiem i dwa pręty ziemi obok cerkwi św. Szymona (LVIA, F. 597, op. 2, nr 97, 18–19).

Cerkiew św. *Миха́ла* znajdowała się również w centralnej części miasta. Prawdopodobnie, jak to było w przypadku cerkwi św. Szymona, została ona ufundowana przez księżną pińską Marię, ażeby upamiętnić szwagra Michała,

skazanego w 1482 r. za udział w spisku przeciwko królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi (*Ревизия нуц* 1867, 221; Лозицкий 1994, 15). Książę piński Fiodor Iwanowicz nadał proboszczom tejże cerkwi prawo pobierania miodu od jego poddanych ze wsi Gniewczyce. Ten zapis potwierdziła Bona duchownym cerkwi św. Michała – Fiodorowi i Piotrowi Budzielo, który miał dwuipółprętowy plac przy ulicy Jauldinskiej (Грушевский 1901, 98–99). Z kolei inny duchowny Chwiedor Lwowicz posiadał, wspólnie z innymi duchownymi pińskimi, 18,15 ogrodów i dwie włóki ziemi „gruntu dobrego” w Pińsku. Duchowny ten miał także poza miastem trzy włóki i 20,5 pręta ziemi (*Писцовая книга* 1884, 13, 33, 37, 370). W 1561 r. „Chwedor Lwowicz, swiaszczennik michałowski miał 3 włóki, 10 morgów 20,5 prętów” (LVIA, F. 597, op. 2, nr 89, 1–4). Jeszcze za Zygmunta Augusta cerkiew ta dostała dodatkowo włókę gruntu na Porzeczu. Nadanie to potwierdził Stefan Batory w 1585 r. biskupowi pińskiemu Leoncju-szowi Pełczyckiemu (LVIA, F. 597, op 2, nr 87, k. 185).

Cerkiew ś w . Т р ó j c y znajdowała się w wieży „czołem do rowu i parkanu” (Лозицкий 1994, 15). Iwan Pisczaiczycz, duchowny cerkwi św. Trójcy, posiadał plac wolny od czynszu przy ulicy Jauldinskiej (około trzech prętów) (*Писцовая книга* 1884, 3).

Cerkiew drewniana ś w . Т е о д о р а Т и р о н а ufundowana została przez książąt pińskich. Św. Teodor był uważany za patrona miasta Pińsk i księcia Fiodora Jarosławowicza. Książę piński wraz z księżną Heleną 14 maja 1515 r. nadali tejże cerkwi trzy dwory (Dzierewowszczyzna, zwana też Dziedowszczyzna, Kułakowszczyzna, Jakimowszczyzna) we wsi Kupiatytcze wraz z sianożęćiami (*Описание IV*, 1903, 32; Грушевский 1901, 22; *Ревизия нуц* 1867, 224). Przy cerkwi znajdowała się szkoła i dom dla nauczyciela. Cerkiew musiała być dużych rozmiarów, jeżeli wyposażono ją w pięć dzwonów (Лозицкий 1994, 15). Duchowny, Jaczko Michalewicz, miał plac miejski przy ulicy Chwiedorowskiej „wolny od czynszu prętów 6 i ogrodów oczynszowanych o powierzchni 1 morga”. Tenże posiadał, z innymi duchownymi pińskimi, 18,15 pręta ogrodów i dwie włóki ziemi „gruntu dobrego” w Pińsku. Ponadto miał 10 morgów gruntów miejskich oraz poza miastem sześć morgów i 10 prętów (*Писцовая книга* 1884, 17, 19, 33, 37, 39, 376). W 1561 r. duchowny „Jaško Mikiczyc, swiaszczennik chwodorowski miał jedną włókę i 28 prętów” (LVIA, F. 597, op. 2, nr 89, 1–4). W cerkwi tej znajdowała się ikona Matki Bożej Pińskiej z XI w. Ikona ta była otoczona powszechnym kultem (*Описание церквей VI*, 1879, 7).

Cerkiew ś w . О н у ф р е г о , drewniana, znajdowała się na północnej stronie ulicy Większej, w pobliżu skrzyżowania z ulicą Małą. Zlokalizowana była na obrzeżach miasta (Лозицкий 1994, 16). Z innych źródeł wynika, że plac, na którym stała cerkiew św. Onufrego, znajdował się przy ulicy Kolotynowicz. Na ulicy Jasiołdskiej, nad rzeką Piną, mieszkał proboszcz tejże cerkwi. Duchowny Michał Iwanowicz posiadał, wspólnie z innymi duchownymi pińskimi,

18,15 pręta ogrodów i dwie włóki ziemi „gruntu dobrego” w Pińsku. Ponadto kler tejże cerkwi miał 1,14 morga ziemi koło wsi Kupiatycz oraz liczne kilkumorgowe pola poza Pińskiem, między innymi we wsi Honczary (*Писцовая книга* 1884, 8, 26, 33, 37, 319, 368, 370). W 1561 r. „Michał Iwanowicz, swiaszczenik Onufrewski, miał jedna włókę, 13 morgów i 13,5 prętów” (LVIA, F. 597, op. 2, nr 89, 1–4).

Cerkiew św. Stefana była drewnianą świątynią, znajdującą się przy ulicy pod tą samą nazwą (Stefańska) (Лозицкий 1994, 16). Duchowny Iwan Matwiejowicz, tam gdzie mieszkał, przy ulicy Stefańskiej, miał „podwórza wolnego od czynszu” 15,5 pręta. Tenże posiadał, wspólnie z innymi duchownymi pińskimi, 18,15 pręta ogrodów i dwie włóki ziemi „gruntu dobrego” w Pińsku. Poza miastem duchowny ten miał w różnych miejscach jedną włókę, 18 morgów i 24,5 pręta ziemi (*Писцовая книга* 1884, 12, 27, 33, 37, 371, 373). W 1561 r. „Iwan Maćwiejewicz, swiaszczenik stefanowski, miał 1 włókę, 18 morga, 24 prętów ziemi” (LVIA, F. 597, op. 2, nr 89, 1–4).

Cerkiew drewniana św. Eliasza – znajdowała się nad bramą wjazdową do miasta miała nad bramą wjazdową do miasta (Лозицкий 1994, 16; Mirownowicz 2011, 236). Duchowny cerkwi św. Eliasza, Michno, miał jednomorgowy plac wolny od czynszu na ulicy Jasiołdskiej. Drugi duchowny posiadał na ulicy Stefańskiej oczynszowany plac o powierzchni siedem i pół morga (*Писцовая книга* 1884, 9, 12).

Cerkiew św. Jerzego o najstarszej proveniencji (XII w.) miała również konstrukcję drewnianą (Лозицкий 1994, 16). Świątynia została ulokowana na zamku i wkomponowana w jego mury obronne (*Свод памятников* 1990, 19–20). W 1518 r. cerkiew św. Jerzego określano w źródłach jako „zamkową” (*Описание* V, 1906, 14). Wezwanie cerkwi było charakterystyczne dla świątyń „zamkowych”. Św. Jerzy był patronem rycerzy i wojowników. Probstwo w cerkwi św. Jerzego przechodziło z ojca na syna. W 1520 r. królowa Bona przekazała probstwo synowi zmarłego duchownego, „jako, że jest obyczaj na Rusi, iż cerkiew i dochody cerkiewne na potomków spadają” (*Ревизия пуц* 1867, 252).

W połowie XVI w. duchowny, Nikifor Michnowicz, posiadał we wsi Stachowicze gruntu 15 prętów i w pobliżu wsi Kupiatyche 28 prętów (*Писцовая книга* 1884, 93, 94, 320, 378). Andrzej Ławrynowicz Wojna, starosta piński, 12 marca 1592 r. dał pełnomocnictwo Lwu Izaituru na sąd grodzki, na którym sam, z powodu sejmu w Wilnie, nie mógł się stawić. Sprawa dotyczyła poddanych Andrzeja Wojny, którzy dokonali napadu na jaz i młyn na rzece Pinie na uroczysku Koniaczym, należącym do cerkwi św. Jerzego w Pińsku. Sąd potwierdził prawo duchownego cerkwi św. Jerzego w Pińsku Piotrowi Frołowiczowi i polecił wypłacić mu za doznane zniszczenia ponad 25 kop groszy litewskich (LVIA, F. 597, op. 2, nr 92, 23–23v.) „W 1561 r. Nikifor Michnowicz, swiaszczenik jurewski, miał 24 morgów 24 prętów” (LVIA, F. 597, op. 2, nr 89, 1–4).

Cerkiew św. Barbary stanowiła centralną świątynię monasteru pod tym samym wezwaniem. Była drewniana i mieściła się w centralnej części miasta. Przy monasterze znajdował się cmentarz parafialny (Лозицкий 1994, 14–15). W połowie XVI w. ihumenią tego monasteru była Julianna Juchnowa Poczapowska, należąca do jednego z najbogatszych pińskich rodów mieszczańskich (Лозицкий 1994, 26). Julianna Poczapowska objęła monaster po ihumeni Onisiei Wielatyckiej, która z powodu podeszłego wieku nie wypełniała już swoich funkcji. Królowa Bona, na prośbę starosty pińskiego Stanisława Falczewskiego i „dobrych ludzi”, dała 13 lipca 1551 r. Juliannie Poczapowskiej przywilej na monaster św. Barbary z prawem zarządzania i korzystania ze wszystkich majątków. Nową przełożoną monasteru zobowiązano do zapewnienia dożywotniej opieki ihumeni Onisiei (Грушевский 1901, 102; Mironowicz 2011, 237). Julianna Poczapowska pozostawała przełożoną monasteru do 1562 r. Po jej śmierci majątek został rozkradzony przez Huryna Siemonowicza Fursę, działającego z wójtem i mieszczanami pińskimi. Oprócz ubrań i majątku prywatnego, zabrano dwie kopy groszy i grzywnę srebrną oraz przejęto cały inwentarz z końmi i bydłem w monasterskim dworze Wysokim. O tym wszystkim donosili, przeciw temu, protestując kuzyni zmarłej do sądu grodzkiego w Pińsku 3 maja 1562 r. (Грушевский 1901, 133–134). W 1561 r. „duchowny Jury Kuzmicz, swiaszczenik warwarski, miał 1 włókę 10 morgów 13 prętów” (LVIA, F. 597, op. 2, nr 89, 1–4).

Monaster św. Barbary posiadał liczne place na ulicy Noszalskiej. Na placach o powierzchni 27 prętów mieszkało dziewięć rodzin (Писцовая книга 1884, 29). Julianna Poczapowska, ihumenia cerkwi św. Barbary, po zamianie gruntów posiadała we wsi Kupiatycze i Wysokie dwie włóki, dwa morgi i 18 prętów „gruntu przedniego” (Писцовая книга 1884, 73–74, 381). Ihumenia pińska miała dwór koło wsi Osobowicze z dwoma włókami, 29 morgami i dwoma prętami (Писцовая книга 1884, 188). Cerkiew św. Barbary znajdowała się przy ulicy Noszalskiej. Duchowny, Jury Kuźmicz, z cerkwi św. Barbary miał przy ulicy Jaudlinskiej „dworu jego od czynszu wolnego 20 prętów”, ogrodów oczynszowanych trzy, do podziału z innymi duchownymi pińskimi i dwie włóki ziemi. Ponadto we wsi Honczary posiadał jedną włókę, 10 morgów i 13 prętów (Писцовая книга 1884, 13, 33, 37, 369–370). Ziemie należące do monasteru św. Barbary w Pińsku znajdowały się również we wsi Wysockie (АЗР, III, 1851, 118; Акты, XXIV, 1899, 123; Mironowicz 2011a, s. 227–250).

Cerkiew Zaśnięcia NMP była główną świątynią biskupią monasteru leszczyńskiego. Pierwsze informacje o klasztorze pochodzą z latopisu z 1263 r. W XIV w. mieszkał tam latopisiec – Mitrofan. Cerkiew została zniszczona podczas najazdu Tatarów krymskich na początku XVI stulecia. W świątyni znajdowało się wiele ksiąg rękopiśmiennych, wśród których przechowywany był Apostoł z XIV w., pisany wielkim ustawem na pergaminie (Лозицкий 1994, 16–17). Księżna Maria Ostrogska oprócz zapisów monasterowi

leszczyńskiemu w 1495 r. ofiarowała grunty innym pińskim cerkwiom: Wprowadzenia NMP do Świątyni, św. Dymitra i św. Teodora (*Ревизия нуц* 1867, 63, 76, 218, 219, 225, 322).

We wsi Wyszewicze znajdował się dwór dziesiątnikowski należący do monasteru leszczyńskiego, który został mu nadany przez księcia Fiodora Jarosławowicza i żonę Helenę. Książęta pińscy zapisali te ziemie proboszczowi cerkwi św. Dymitra – Wasylowi Demianowiczowi. Kiedy ten został ihumenem leszczyńskim, a następnie biskupem turowsko-pińskim z imieniem Warłaam, przekazał zapisany mu dwór dziesiątnikowski monasterowi. Królowa Bona potwierdziła ów zapis w kwietniu 1550 r., kiedy archimandrytą monasteru leszczyńskiego był Makary (Грушевский 1901, 76–78). Książę Fiodor zapisał monasterowi leszczyńskiemu ziemie we wsi Sielce i dwór Stawek oraz we wsi Suche i Siemiechowicze dań w postaci dwu kop groszy (*Ревизия нуц* 1867, 221, 222, 106, 131, 210, 220). Duchowny ten został później biskupem turowsko-pińskim. Księżna Helena zapisała temuż monasterowi dwór we wsi Wołwicz (=*Ревизия нуц* 1867, 120, 130). Monaster leszczyński posiadał włókę gruntu dobrego w Pińsku, zarządzaną przez archimandrytę Onufrego Pawłowicza (*Писцовая книга* 1884, 39), siedem włók gruntów na Zabłociu (*Писцовая книга* 1884, 100), przy wsi Kupiatycz 10 morgów (*Писцовая книга* 1884, 377), ziemie należące do gruntów miejskich Pińska, w tym 23 ogrodów jednomorgowych (*Писцовая книга* 1884, 34), w pobliżu miasta na „Krzywej niwie” sześć morgów i 24 pręty (*Писцовая книга* 1884, 337), dwór we wsi Czemeryn zwany Malewuszczyną (*Писцовая книга* 1884, 238).

Na terenie monasteru leszczyńskiego znajdowała się inna drewniana cerkiew *Zesłania Ducha Świętego na Apostołów*. Cerkiew, nazywana „cieplą”, połączona była z monasterską „trapezną” (miejscem do spożywania pokarmów przez mnichów). Cerkiew ta pełniła funkcję „usypalni” (gdzie składano osoby zmarłe) mnichów i innych znanych osób świeckich (Лозицкий 1994, 17; Mironowicz 2011a, s. 229–238).

W 1587 r. ihumen monasteru leszczyńskiego Iwan domagał się zwrotu, nadanego przez księcia Janusza Korybutowicza Zbaraskiego, wojewodę bracławskiego, 21 czerwca 1587 r., dworu, położonego na terenie miasta, półtora ogrodu ziemi pod Pińskiem i dwa pręty ziemi, przypisanego do monasteru. O dobra te ubiegał się duchowny cerkwi św. Szymona (LVIA, F. 597, op. 2, nr 97, 18–19).

Oprócz wymienionych świątyń prawosławnych w Pińsku znajdował się kościół drewniany pofranciszkański, ufundowany w 1439 r. przez Zygmunta Kiejstutowicza, wielkiego księcia litewskiego (1432–1440) (Corona 1842, 16; Markarczyk 2012, 59) i synagoga ufundowana przez księcia pińskiego Fiodora Iwanowicza w sierpniu 1506 r. Bona w 1533 r. potwierdziła dla Żydów prawo budowy wielkiej synagogi, która została zrealizowana dopiero w 1640 r. (Mironowicz 2011, 239–240).

Pińsk stanowił siedzibę ordynariusza diecezji turowsko-pińskiej. Cerkwią katedralną była świątynia Zaśnięcia NMP, a miejscem pochówków biskupów – monaster leszczyński. Pomiaru włóczna, przeprowadzona na terenie księstwa pińskiego i kleckiego, ukazuje stan posiadania Cerkwi prawosławnej, liczbę duchowieństwa i jego uposażenie. Według przeprowadzonego w latach 1553–1555 rejestru, ziemie stanowiące uposażenie biskupów turowsko-pińskich, archimandrytów, duchownych parafialnych, wymienionych w rejestrze, były „wolne od czynszu, za listy kniaziowskimi, królewskimi”. Ponadto „swiaszczennikom zamkowym i władczynom każdemu z osobna по placu jednemu jest podано на церкiew” (*Писцовая книга* 1884, 5).

Ziemie biskupie w Pińsku obrabiała niewielka grupa chłopów, ale na większości gruntów miejskich władczych mieszkali duchowni i mieszczanie. Ci ostatni mieli uprzywilejowaną pozycję. Mieszczanie cerkiewni poddani byli biskupowi pińskiemu, monasterowi św. Barbary, cerkwi św. Dymitra. Mieszczanie ci nie płacili podatku miejskiego, a jedynie kołędę i radła (sochy). W tej sytuacji Zygmunt III Waza wyłączył ich spod prawa magdeburskiego miasta Pińska i nakazał płacić corocznie 40 kop groszy władcyce. Biskup miał też ich sądzić w sprawach duchowych (Грушевский 1903, 139).

Z powyższej analizy wynika, że Pińsk w XVI w. zamieszkiwały różne odłamy ludności chrześcijańskiej i niechrześcijańskiej. Pomimo swego wieloetnicznego i wielowyznaniowego charakteru dominującą grupę w mieście stanowili wyznawcy Cerkwi prawosławnej. Fakt ten potwierdza funkcjonowanie na terenie miasta 16 parafii prawosławnych i dużej liczby duchownych tego wyznania.

Bibliografia

- Акты, издаваемые комиссиею, высочайше учрежденною для разбора древних актов в Вильне, т. XXIV, Вильно 1899, nr. 123.
- Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (АЮЗР), ч. 1, т. 1, Киев 1859.
- Акты относящиеся к истории Западной России, (АЗР), т. III, Санкт-Петербург 1851, nr. 118.
- Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою Комиссиею (АЗР), т. IV, Санкт-Петербург 1853, nr. 17.
- Archiwum Państwowe w Krakowie, Archiwum Sanguszków, Teki Rzymskie, teka II/8. (AP w Krakowie, Teki Rzymskie).
- Corona, M. (1842), *Specvlvm Provinviae Rvssia et M. D. Litvaniae Ordinis S. Francisci*. Vlnense.
- Грушевский, А. С. (1903), *Очерк истории Туровско-Пинского княжества в составе Литовско-Русского государства XIV–XVI в.* Киев.
- Грушевский, А. С. (1901), *Пинские акты XV–XVI в.* Киев.
- Гудзяк, Б. (2000), *Криза і Реформа*. Львів.
- Lietuvos Metrika, kn. 1, nr 551, Vilnius 1998.
- Lietuvos Metrika, kn. 1, (1380–1584), nr 552, Vilnius 1998.
- Lietuvos Valstybes Istorijas Archyvas w Wilnie; (dalej LVIA), F. 597, op. 2, nr 84.

- Лозицкий, А. И. (1994), Пинск XVI столетия. Минск.
- Лысенко, П. (2007), Древний Пинск, Минск.
- Małaczuk, J. (2012), *Provincia Litewsko-Białoruska zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych w latach 1687–1845*. Grodno.
- Mironowicz, A. (2011), *Biskupstwo turowsko-pińskie w XI–XVI wieku*. Białystok, 187–188.
- Mironowicz, A. (2011), *Monastery diecezji turowsko-pińskiej w XVI wieku*. W: „Elpis” *Czasopismo Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku*. XIII(XXIV), 23–24, 36–37.
- Миловидов, А. (1898), *Церковно-археологические памятники города Пинска*. Пинск.
- Миловидов, А. (1894), *О положению православия и русской народности*. W: „Чтения в обществе любителейдуховногопросвящения”. 4.
- Митрополит, М. (1996), *История Русской Церкви*. 5. Москва.
- Описание церквей и приходов Минской епархии (1879), т. 6, Пинский уезд. Минск.
- Описание рукописного отделения Виленской публичной библиотеки 1904, вып. III. Вильна.
- Описание рукописного отделения Виленской публичной библиотеки 1903, вып. IV. Вильна.
- Описание рукописного отделения Виленской публичной библиотеки 1906, вып. V. Вильна.
- Писцовая книга бывшего Пинского староства, составленная по повелению короля Сигизмунда Августа в 1561–1566 гг. пинским и кобринским старостою Лаврином Войною (1874). Вильна.
- Писцовая книга Пинского и Клецкого княжеств, составленная пинским старостою Станиславом Хвальчевским в 1552–1555 (1884). Вильна.
- Pinsk historical volume – history of the Jews of Pinsk* (1973). Telaviv – Haifa.
- Писцовая книга Пинского и Клецкого княжеств, составленная пинским старостою Станиславом Хвальчевским в 1552–1555. (1884). Вильна.
- Ревизия пущ и приходов звериных в бывшем Великом княжестве Литовском с присовокуплением грамот и привилегий на входы в пщи и земли, составленная Стростою Мстибговским Григорием Богдановичем Воловичем в 1559 году, с прибавлением дугой актовой книги, содержащей в себе привилегии, данные дворянам и священникам Пинского повета, составленной в 1554 году (1867). 237. Вильна.
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (1902), t. XV, cz. II. Warszawa.
- Свод памятников истории и культуры Белоруссии. Брестская Область (1990). Минск.
- Терплова, W. (2006), *Eparchia pińsko-turowska przed unią brzeską (XV–XVI)*. W: *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*. 4. Lublin.
- Wolff, J. (1886), *Ród Gedymina. Dodatki i poprawki do dzieła hrabiego K. Stadnickiego, „Synowie Giedymina”, Olgięrd i Kiejstut, „bracia Władysława Ogierdowicza Jagiełły”*. Kraków.